

ВИКОРИСТАННЯ ТА ОЦІНКА ФУНКЦІЇ ЛІСОВИХ РЕСУРСІВ

У статті розкрито сутність екологічних, економічних та соціальних функцій лісових ресурсів і визначено концептуальні підходи до їх використання. Досліджено існуючі методологічні засади оцінки функцій лісу. Обґрунтовано необхідність встановлення паритету всіх функцій лісових ресурсів.

Постановка проблеми

Ліс є природним комплексом, що формується з деревної, чагарникової, трав'янистої та іншої рослинності, охоплює тваринний світ та мікроорганізми, і є гармонійним середовищем для існування людини. Однак дотепер не з'ясовано, на якому етапі еволюції людства відбулася трансформація його свідомості, і ліс почав сприйматися як ресурс, що може бути використаним для задоволення потреб людей і виробництва. Слід зауважити, що використання лісу суспільствами різних соціально-економічних формацій, особливо впродовж останніх двох-трьох століть, було вкрай виснажливим. Лише у другій половині ХХ ст. з'явилися певні позитивні зрушення у колективній та індивідуальній свідомості людей щодо споживання лісових ресурсів. У багатьох країнах світу використання лісових ресурсів було регламентовано відповідними законодавчими актами. Виникла необхідність переоцінки функцій лісу та обґрунтування доцільності їх збереження.

Аналіз останніх досліджень та постановка завдання

Еколого-економічні аспекти проблеми використання лісових ресурсів досліджувалися багатьма вітчизняними та зарубіжними дослідниками. Економічні механізми лісокористування досліджувалися Я.В. Ковалем, Є.В. Мішеніним, І.М. Сиякевичем, Ю.Ю. Туницею, П. Пірсом, М. Коммоном та ін. Проте низка питань, пов'язаних з визначенням концептуальних підходів до використання функцій лісових ресурсів та методології їх оцінки, потребують окремого дослідження.

Об'єкт та методика досліджень

Об'єктом дослідження є функції лісових ресурсів та методологія їх оцінки.

У процесі дослідження використано: абстрактно-логічний метод (для вивчення проявів функцій лісових ресурсів та обґрунтування концептуальних підходів щодо їх використання); метод елементарно-теоретичного аналізу і синтезу (для з'ясування сутності методів оцінювання лісових ресурсів, зокрема їх функцій).

Результати досліджень

Дослідниками виділено матеріальну та економічну сутність природних ресурсів. Матеріальну сутність ресурсів формують природні закономірності, що зумовлюють генезис, природні властивості, належність до певних компонентів природи, геологічне розміщення. Економічну сутність природних ресурсів визначають суспільні закономірності, завдяки яким природні ресурси розглядають як споживні вартості [1, с. 132]. Матеріальна (тобто природна) та економічна сутність природних ресурсів зумовлюють специфіку їх використання. Природні ресурси використовуються в якості засобів праці, джерел енергії, сировини та матеріалів, предметів споживання, рекреації (місця відпочинку у природному навколишньому середовищі), джерела інформації про довкілля (заповідник як еталон природи) та як банк генофонду [2, с. 440]. Природні ресурси використовуються в межах економічної системи та поза нею. Споживання ресурсів в економічній системі можна розглядати як задоволення потреб суспільства в них та ідентифікувати цей процес, як реалізацію економічної функції природних ресурсів.

Однак природні ресурси слугують не тільки для задоволення потреб суспільства у матеріальних благах, але й забезпечують стійкість біосфери. Кожний вид природних ресурсів виконує ще і певні екологічні функції, які визначено їх матеріальною (природною) сутністю. Щодо лісових ресурсів, то до їх екологічних функцій можна віднести: участь у біогеохімічних та біологічних процесах; формування екосистем; сприяння очищенню та охороні атмосферного повітря, водних джерел, ґрунтів; підтримання середовища для поширення флори та фауни.

Матеріальна сутність природних ресурсів зумовлює ще одне їх призначення – соціальні функції, що полягають у використанні природних ресурсів для задоволення естетичних потреб людей та їх духовного розвитку. Соціальними функціями лісових ресурсів є: формування ландшафту; здійснення лікувально-оздоровчого ефекту; сприяння розвитку певних видів спорту; надання інформації про довкілля; підтримання естетичної насолоди від спілкування з довкіллям.

Відтак, слід виокремлювати екологічні, економічні та соціальні функції природних ресурсів. Схему реалізації функцій природних ресурсів наведено на рис. 1, який демонструє, що природні ресурси, як складова екологічної системи, виконують функції, визначені законами розвитку Всесвіту, основною серед яких є підтримка існування живих організмів. В економічній та соціальній системах природні ресурси виконують вже інші функції, що використовуються для підтримки життєдіяльності суспільства та забезпечення його подальшої еволюції. Між функціями природних ресурсів існує певна конкуренція.

Посилення однієї з функцій (екологічної, економічної, соціальної) зумовлює зниження цінності інших функцій і вимагає більших витрат для споживання ресурсів за іншими напрямками. Розуміння взаємозв'язку цих функцій слугує методологічною основою для подальшого аналізу проблем, пов'язаних із споживанням лісових ресурсів.

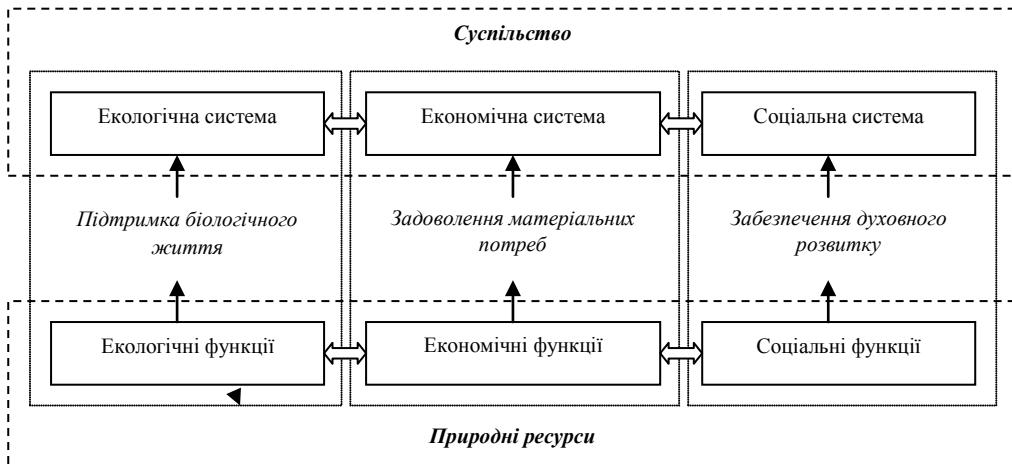

Рис.1. Реалізація екологічних, економічних та соціальних функцій природних ресурсів

У Лісовому кодексі України визначено, що до лісових ресурсів відносять деревні, технічні, лікарські та інші продукти лісу, також корисні властивості лісів, а саме здатність лісів: зменшувати негативні наслідки природних явищ; захищати ґрунти від ерозії; запобігати забрудненню довкілля та очищати його; сприяти регулюванню стоку води; оздоровлювати населення та сприяти естетичному вихованню. Таким чином, можна стверджувати – на законодавчому рівні в нашій країні визнано існування економічної, екологічної та соціальної функцій лісових ресурсів, хоча не зроблено їх систематизацію. Тому логічним буде висновок, що використання лісових ресурсів на засадах паритетності всіх трьох функцій має офіційні підстави. Однак, результати досліджень свідчать, що у процесі використання ресурсів пріоритет надається, насамперед, реалізації економічної функції, існування екологічної та соціальної функцій ігнорується.

Загальновідомо, що запаси лісових ресурсів є обмеженими, проте вони можуть відновлюватися. Для їх створення необхідна сонячна енергія та біологічні кругообіги. У будь-який час запаси лісових ресурсів є різницею між їх первісним запасом та обсягом використаних ресурсів, зменшеним на обсяг відновлених ресурсів:

$$St = So - \sum_{\tau=1}^{t-1} (R\tau - H\tau),$$

де St – загальні запаси лісових ресурсів;
 So – первісний запас лісових ресурсів;
 $R\tau$ – обсяг використаних лісових ресурсів;
 $H\tau$ – обсяг відновлених лісових ресурсів.

Тому, якщо людство не буде прагнути до охорони та підтримки екологічних та соціальних функцій лісових ресурсів та навіть прискорювати процеси їх відновлення, то цілком ймовірно може бути ситуація, коли економічна функція буде наближатися до нульової відмітки.

Нині науковцями розроблено певні методологічні засади щодо регулювання процесу використання і відновлення лісових ресурсів та доведено необхідність застосування з цією метою окремих економічних інструментів, зокрема оцінки ресурсів та визначення їх вартості. Для оцінки функцій певних об'єктів довкілля, до яких віднесено й природні ресурси, застосовують різні методики, які ґрунтуються на теорії екологічної вартості і спрямовані на визначення фізичної, хімічної та біологічної ролі цих об'єктів в екосистемах [3, с. 334–336]. Застосування зазначених методів оцінок сприяло появі різних понять вартості довкілля, характеристика яких наведена в табл. 1.

Таблиця 1. Концепції вартості довкілля в тлумаченні відомих економістів-енвайронменталістів

Види вартості об'єктів довкілля	Суть концепції	Вчені (рік)
Корисна вартість	Вартість використання продуктів та послуг довкілля, які можуть забезпечити як сучасну, так і майбутню користь (отримання ділової деревини, можливість активних прогулянок на свіжому повітрі)	Барлетт (1984)
Опційна вартість	Плата за впевненість, що природними ресурсами можна буде користуватися у майбутньому. Складається з плати за очікуване користування послугами та благами довкілля й додаткової оплати (премії) за визначеність щодо користування благами природи у майбутньому та цін на такі блага та послуги	Грінлі (1981), Бішоп (1982), Брукшерр (1983)
Квазіопційна вартість	Плата за додаткову інформацію щодо запобігання можливої шкоди при використанні природних ресурсів (зникнення певних видів тварин та рослин, знищення у великих масштабах лісів)	Ероу та Фішер (1974), Конрад (1980)
Екзистенційна вартість	Плата за те, що природне навколишнє середовище існує незалежно від наміру щодо його використання	Рендолл та Столл (1980)
Контриб'юторна вартість	Відноситься до непрямой ролі елементів екологічної системи у підтримці екологічних процесів, що забезпечують користь, яку можна отримати від довкілля (якість повітря та води, підтримання генетичного різноманіття, біологічного кругообігу тощо)	Констанца (1984)

На нашу думку, для оцінки екологічних та соціальних функцій лісу доцільно використовувати всі види вартості залежно від того, з якою метою здійснюється така оцінка.

Слід зауважити, що зарубіжними науковцями пропонується декілька методів оцінки рекреаційної функції лісу, які можна віднести до соціальної функції лісових ресурсів. В основі цих методів лежить анкетне опитування. Залежно від того, про що питають рекреантів, виділяють три методи: 1) метод прямої оцінки додаткової вигоди споживача (опитують щодо бажання відвідувача платити за вхідний білет до лісу; відвідувачі мають назвати максимальну або мінімальну суму, яку згодні плати для того, щоб потрапити до лісу); 2) метод непрямой оцінки додаткової вигоди споживача (опитують щодо витрат відвідувача на дорогу, продукти харчування, туристичні знаряддя та одяг); 3) гедоністичний метод (опитують, що саме подобається відвідувачу на тих чи інших ділянках лісу, а також збирають інформацію по 1 та 2 пункту). В Україні оцінка екологічних, зокрема рекреаційних функцій лісу, поки ще не здійснюється. Вітчизняні науковці найчастіше оцінюють економічні функції, іноді деякі соціальні функції.

Висновки та перспективи подальших досліджень

Лісові ресурси мають багатоцільове використання. Державне регулювання процесу використання лісових ресурсів має ґрунтуватися на теоретичному положенні щодо паритету екологічних, економічних та соціальних функцій цих ресурсів. Оцінка функцій лісових ресурсів може слугувати одним із інструментів, за допомогою якого здійснюватиметься таке регулювання. Подальші дослідження важливо спрямовувати на розробку окремих методик для оцінки екологічних та соціальних функцій лісових ресурсів.

Література

1. Голіков А. П. Вступ до економічної і соціальної географії / Голіков А. П., Олійник Я. Б., Степаненко А. В. – К.: Либідь, 1996. – 320 с.
2. Сытник К. М. Словарь-справочник по экологии / [Сытник К. М., Брайон А. В., Городецкий А. В., Брайон А. П.]. – К.: Наукова думка, 1994. – 665 с.
3. Costanza, Robert. 1991. "Assuring Sustainability of Ecological Economic Systems". *Ecological Economics: The Science and Management of Sustainability*. Edited by Robert Costanza. New York: Columbia University Press. – P. 331–343.